

**FACTORI PRAGMASEMANTICI CARE DETERMINĂ
ALEGEREA ACTANTULUI-SUBIECT
(Structuri cu activul conceptual)**

Aurelia HANGANU

Biblioteca Științifică Centrală „A. Lupan” a AȘM

Aspectul pragmatic al enunțului este legat nemijlocit de manifestarea potențialului creativ al vorbitorului și relaționează cu aspectele structural și semantic, antrenând în măsură mai mare elementul semantic: oricare ar fi accentul pragmatic al vorbitorului, pe care acesta din urmă intenționează să-l realizeze în enunț, el totdeauna va fi legat de structura semantică a enunțului, mai exact, de reprezentarea componentei lui (cu repartizarea rolurilor semantice) și, în cazul nostru, de selectarea actantului pentru rolul de subiect.

Drept bază pentru stabilirea elementelor pragmasemantice care condiționează alegerea actantului pentru rolul de subiect al enunțului sunt luate în considerare particularitățile accentului pragmatic al vorbitorului, care joacă un rol decisiv în distribuirea rolurilor semantice în structura enunțului, în general, și în alegerea actantului pentru rolul de subiect, în particular și, ca urmare, pentru rolul de temă. Pornind de la teza conform căreia conținutul discursului este egocentric din capul locului, deci presupune prezentarea situației reale ca o situație reflectată prin conștiința ego-centrului – a vorbitorului, cea mai veridică, și de aceea mai ușoară, temă a enunțului este identitatea vorbitorului, caracterizată printr-un grad înalt de definire. Anume din acest considerent subiectul prototipic este reprezentat de subiectul exprimat prin pronumele personal la persoana întâi singular – „eu”. O asemenea prezentare a situației din punctul de vedere al celui care vorbește este numită „perspectiva persoanei întâi” (*first person perspective* [1, p. 45]), iar rolul semantic al subiectului exprimat prin pronumele „eu” este descris ca „cel mai important, esențial agent” (*quintessential agent* [2, p. 48]).

Subiectul prototipic – agentul – este **activul conceptual** în terminologia lui O. Jespersen [3, p. 190]. Situațiile de deviere de la caracteristica prototipică dată, care se manifestă în distribuirea rolurilor semantice secundare în poziția subiectului, duc la formarea **pasivului conceptual**, acesta, la rândul lui, fiind reprezentat prin două varietăți: 1) pasivul conceptual care determină îmbinarea componentelor numai în cadrul structurii semantice a enunțului și 2) pasivul conceptual care implică, pe lângă structura semantică a enunțului, pe cea sintactică (utilizarea diatezei pasive). Astfel, accentuarea temei enunțului sau topicalizarea unui element definit al situației poate fi realizată prin două

modalități. În articolul de față ne vom referi numai la situațiile cu activul conceptual, celălalt tip de structuri rămânând subiectul unei discuții ulterioare.

Schimbările semantice și sintactice în structura enunțului reflectă esența creativă a recepționării, a percepției de către vorbitor, pe care individul o manifestă prin evidențierea diferitor elemente tematice în structura situației realității înconjurătoare și amplasarea lor în poziția de subiect. Anume schimbarea accentului pragmatic, particularitățile lui, constituie factorul determinant pentru schimbarea actantului în poziția de subiect. Astfel, luând drept bază tipurile definite ale accentului pragmatic, putem determina grupurile corespunzătoare ale factorilor pragmasemantici. Totodată susținem ipoteza că la baza tuturor factorilor pragmasemantici stă un indice universal sau o condiție pentru exprimarea subiectului din punctul de vedere pragmatic, și anume: reprezentarea lui tematică. Această condiție determină caracterul formării și realizării tuturor tipurilor de accent pragmatic.

Așadar, clasificarea tipurilor de accent pragmatic se află în strânsă legătură cu clasificarea factorilor pragmasemantici în discuție.

Dat fiind că majoritatea cazurilor de deplasare a rolurilor investigate reprezintă devieri de la prototip – pronumele „eu” în poziția de subiect, putem afirma că fiecare dintre aceste cazuri, într-o măsură sau alta, contribuie la apariția procesului de depersonalizare a enunțului, la îndepărtarea identității vorbitorului de la prezentarea informației de către acesta. Utilizarea altor pronume personale, parțial a pronumelor de persoana 1 și a 3-a plural, în poziția subiectului, deși este mai puțin prototipică, în comparație cu pronumele personal la persoana 1 singular, totuși reprezintă un prototip – standardul de prezentare a subiectului, și, de aceea, nu se referă la procesul de deplasare a rolurilor. Utilizarea dată poate fi atribuită procesului de depersonalizare numai în mod convențional (persoana agentului este prezentă) [4, p. 115]. Cu toate acestea, astfel de cazuri nu numai că facilitează descrierea procesului respectiv, dar și ajută a înțelege că o anumită deplasare a accentului conștiinței vorbitorului, exprimată într-o oarecare îndepărtare a identității vorbitorului de la conținutul prezentat, are loc la alegerea pronumelor în discuție pentru rolul de subiect. Originea acestei îndepărtări o constituie „natura multiplă” a pronumelor **noi** și **ei**, care presupune diluarea graniței individului și, în consecință, depersonalizarea lui. Descriind cazurile date de prezentare a subiectului, se evidențiază doi factori de bază ai depersonalizării: 1) demonstrarea lipsei de drepturi ale persoanei, 2) demonstrarea lipsei însușirii de responsabilitate drept „unicitate”, ceea ce este rezultatul lipsei însușirii corespunzătoare a identității individului – contopirea cu o oarecare mulțime în mod automat eliberează persoana de responsabilitate.

Drept bază pentru examinarea acestor cazuri de prezentare a subiectului prin pronumele de persoana 1 și a 3-a la numărul plural ca situații particulare de depersonalizare o constituie reprezentarea ierarhică a elementelor în ierarhia egocentrismului: persoana 1 sing. > pers. 2 > pers. 3. Pronumele la persoana 1

pl. și persoana a 3-a pl. apar ca elemente „depersonalizate”, care se află la o anumită depărtare de ego-centru – pronumele la persoana 1 plural. Cazurile de utilizare a agenților mai puțin prototipici, care cuprind și cazurile de exprimare a subiectului prin substantive comune, pot fi prezentate sau de pasivul conceptual, în poziția subiectului cu verbul-predicat la diateza pasivă, care va fi subiectul de investigație în cadrul grupei a doua de factori, sau prin activul conceptual (utilizarea pronumelor și a substantivelor cu structuri active). Astfel, prezintă interes sporit structurile ce conțin activul conceptual cu pronumele la persoanele 1 și a 3-a pl. în poziția subiectului, pronume ce manifestă un înalt grad de depersonalizare și, ca rezultat, cel mai înalt grad de deviere de la normă printre agenții mai puțin prototipici.

Aceste modalități de prezentare se vor include în prima grupă de factori pragmasemantici, caracterizați prin accentuarea unuia dintre participanții însuflețiți (agenții reprezentați de către pronumele **noi** și **ei**), necorelați cu persoana vorbitorului.

Înainte de a caracteriza această grupă de factori este necesar să facem câteva observații referitor la modalitățile de stabilire a factorilor. Referitor la factorii pragmasemantici, se disting două niveluri esențiale. La primul nivel se definește factorul pragmasemantic de bază – reprezentarea tematică a subiectului. Este așa-numitul indicator prototipic – el reflectă caracteristica pragmatică, generală, a subiectului și este întâiul luat în considerare la selectarea actantului pentru funcția de subiect. La etapa următoare se concretizează caracteristica acestui indicator de bază, trecându-se la nivelul doi de factori pragmasemantici. Concretizarea devine posibilă datorită restrângerii limitelor însușirilor gramaticale ale subiectului. Studiind, la nivelul doi, numai cazurile de prezentare a însușirilor mai puțin prototipice și neprototipice și atribuindu-le procesului de depersonalizare, se vor exclude structurile cu subiect prototipic, exprimat prin pronumele „**eu**”. Dat fiind că factorii pragmasemantici de nivelul doi au legătură nemijlocită cu procesul de depersonalizare a enunțului, este necesară analiza paralelă a acestora cu factorii depersonalizării.

La fel, este important a stabili relațiile de corelare dintre tipurile de accente pragmatice care stau la baza evidențierii factorilor pragmasemantici la nivelul doi și factorii depersonalizării enunțului, care: la baza oricărui factor pragmasemantic de nivelul doi stă accentul pragmatic, a cărui realizare determină depersonalizarea prezentării conținutului (ceea ce se definește prin specificul enunțurilor cu predicat dinamic și subiect prototipic egocentric, care întotdeauna este înlocuit cu un subiect mai puțin prototipic și, ca rezultat, mai puțin egocentric și mai mult depersonalizat în urma schimbării accentului). Astfel factorii pragmasemantici sunt strâns legați de factorii depersonalizării prin intermediul elementului unificator – accentul pragmatic.

Așadar, prima grupă a factorilor pragmasemantici, controlată de accentul pragmatic prin unul din agenții „personali” însuflețiți, prezentați la nivelul de suprafață de pronumele „**noi**” și „**ei**”, constituie realizarea factorilor de depersonalizare a enunțului, care poate fi formulat în conformitate cu tipul

de accent care stă la baza lui – accentul de contopire a identității vorbitorului cu „cineva” multiplu, identificarea lui cu această multiplicitate, care duce la diluarea granițelor individului. Astfel, factorii depersonalizării permit a detalia modul de alegere a actantului pentru rolul de subiect în enunț – ei nu se limitează la identificarea tipului de accent pragmatic, accentuând un element sau altul al structurii semantice a enunțului (ca și în cazul factorilor pragmasemantici), dar dezvăluie și cauza accentuării date, reflectată în formularea accentului pragmatic în cadrul tipului respectiv de factori (a se compara accentul pe unul dintre agenți (factori pragmasemantici) și accentul pe identificarea identității vorbitorului cu cineva multiplu (factorii depersonalizării)).

Pronumele „noi” și „ei”, incluse în prima grupă de factori pragmasemantici și care reprezintă nivelul întâi de deviere de la prototipul-centru, mai bine decât orice alți factori prezintă ideea contopirii identității vorbitorului cu cineva multiplu de la a cărei persoană locutorul vorbește – „noi” – sau în relație cu care conștientizează existența sa – „ei”, dovadă a realizării efectului impersonal.

Se știe că numele persoanei are o importanță foarte mare – el reflectă caracterul și esența individului; omului fără nume i se refuză dreptul de a se evidenția din mulțime, dreptul de a fi unul dintre mulți și deci omul fără nume e un om fără drepturi. În situația în care indivizii nu au nume, niciunul dintre membrii comunității nu va reuși să vorbească despre el la persoana 1, fiecare considerându-se important numai ca parte a comunității. Această „depersonalizare externă” [4, p. 118] se manifestă prin utilizarea numai a pronumelui „noi” și a pronumelui posesiv corespunzător „a noastră, al nostru/ ai noștri, ale noastre”. Se creează impresia că locutorul vorbește în numele tuturor, relatând despre sine însuși, arătând nivelul dependenței lui de comunitate, contopirea lui cu aceasta).

Așadar, accentul pragmatic plasat pe depersonalizarea individului, pe contopirea lui cu comunitatea se reflectă în alegerea pronumelui „noi”, care reprezintă, în situația dată, o persoană aparte. Individul, fiind o parte a acestui tot întreg „noi” și conștientizându-se numai astfel ca o entitate multiplă, dar nu și ca o personalitate aparte, devine robul acestei entități, care-l lipsește de libertate. Depersonalizarea omului atinge dimensiuni considerabile și începe să prezinte un pericol pentru existența individului.

Totuși, unitatea „noi” nu întotdeauna are o conotație negativă, ea îi poate apăra pe acei care se află sub ocrotirea ei și atunci formula noi = nimeni, se transformă în formula noi = totul, putere. Un exemplu elocvent în acest sens (totodată și doilea element al primei grupe de factori pragmasemantici), este utilizarea pronumelui „noi” în textele politice, în care el joacă un rol defensiv, de responsabilitate față de toți care se află sub protecția lui. Pronumele „noi” din textele politice este o modalitate foarte bună de scutire de responsabilitate pe seama contopirii cu entitatea – diluarea granițelor individului cauzează diminuarea granițelor responsabilității.

Ch. Osgood, descriind particularitățile textului politic, subliniază rolul pronumelor „noi” și „ei”, utilizate deseori cu scopul de a prezenta două tabere

opuse – taberele celor „corecți” – „noi” (cei care sunt cu noi), și taberele celor „incorecți” – „ei” (cei care sunt împotriva noastră), învinuiri de prima tabără de toate insuccesele și problemele lor [5, p. 344-345]. Utilizarea acestor pronume le permite indivizilor care vorbesc în numele persoanei „noi” să-și prezinte acțiunile drept corecte, realizate în numele adevărului, în timp ce acțiunile adversarilor – „ei” – sunt catalogate drept incorecte, care încalcă normele și standardele umane. Acțiunile primei tabere apar acceptabile și indivizii care le realizează sunt în mod automat eliberați de responsabilitate, de consecințele acestor acțiuni, deoarece ei sunt „noi” – puterea, ei acționează în numele adevărului, în timp ce acțiunile taberei adverse – „ei” – sunt considerate inacceptabile și oameni care le efectuează își asumă toată responsabilitatea și vina pentru eventualele consecințe negative. Așadar, una și aceeași acțiune poate fi prezentată drept pozitivă, în relația cu o parte, și negativă, în relația cu cealaltă. Ceea ce este necesar pentru schimbarea accentelor este schimbarea subiectului – este suficient să înlocuim „noi” cu „ei” și acțiunile corecte vor obține statutul de acțiuni incorecte.

Astfel, puterea de apărare a pronumelui „noi” nu este altceva decât o modalitate de justificare a acțiunilor departe de a fi ideale. Cazurile de activ conceptual, întâlnite în propozițiile cu subiecte exprimate prin pronumele „noi” și „ei”, reprezintă doar una din modalitățile de manifestare a alegoriei, ambiguității, camuflării conținutului adevărat al informației prezentate, numită de Ch. Osgood și B. Lutz „doublespeak” [5, p. 6].

După cum se vede, depersonalizarea enunțului, la fel ca și pronumele „noi”, utilizat pentru realizarea acesteia, sunt prezentate de două fenomene care corespund celor două tipuri de accente. Primul tip de depersonalizare reprezintă contopirea individului cu un tot întreg: unitatea „noi” este contrară voinței lui și duce la pierderea caracteristicilor personale ale individului, a propriei identități. Asemenea cazuri se disting printr-un înalt grad de depersonalizare. Al doilea tip de depersonalizare presupune contopirea individului cu unitatea, care nu este îndreptată împotriva lui, el obținând apărarea drepturilor sale. Specificul acestei identificări constă în faptul că omul nu-și pierde calitățile individuale, el este în stare să se facă remarcant, el rămânând o unitate importantă a entității.

Dacă pronumele „noi” posedă un grad înalt de depersonalizare, care se manifestă în diminuarea sau, uneori, distrugerea granițelor individului, atunci pronumele „ei” ocupă o poziție și mai înaltă la acest capitol: anume pronumele „ei”, datorită semanticii sale, este în stare să exprime ideea înstrăinării individului cu ajutorul agentului de identitate, a interlocutorului. Vorbitorul poate fi o parte a „noi”, dar niciodată nu poate fi parte a „ei”, care formează, în general, un pol opus vorbitorului. Înstrăinarea materială a vorbitorului de agenții care reprezintă polul opus „ei” este în stare să se schimbe în înstrăinarea morală, care permite redarea ideii de neamestec al vorbitorului într-o oarecare situație ce presupune și responsabilitate. Adresarea către polul opus intensifică dreptatea unității „noi” și, deseori, este o condiție necesară de confirmare a ei – unul dintre poli recunoaște că există numai în baza confruntării cu celălalt.

Dat fiind că cele două elemente ale depersonalizării – pronumele „noi” și „ei”, deseori folosite împreună, posedă indici mai mari în ce privește capacitatea de depersonalizare comparativ cu alți agenți însuflețiți, le vom considera două elemente de bază ale primei grupe de factori și ale primei etape de depersonalizare a enunțului.

Această primă etapă a depersonalizării a enunțului, prezentată de două tipuri de accente în componența primei grupe de factori pragmasemantici, este caracterizată de devieri neînsemnate de la subiectul prototipic în propozițiile cu subiect care exprimă acțiuni (pronumele „eu”). Utilizarea pronumelor „noi” și „ei”, deși condiționează în mare măsură depersonalizarea enunțului în cadrul acestei grupe, accentuându-se agentul însuflețit, cedează grupei a doua de factori. Faptul este determinat de specificul grupei date – prezența fenomenului numai în cazurile de pasiv noțional, conceptual, caracterizat de topicalizarea elementelor situaționale, care nu sunt agenți prototipici în condiții obișnuite (de aici și denumirea – **pasivul noțional**) și, de aceea, se află și mai departe de centrul-prototip „ei” decât mai puțin prototipicele „noi” și „ei”.

Referințe bibliografice

1. Dahl O. *Egocentricity in Discourse and Syntax*. Stockholm University, 14 May 1997, [http //www.lingv.su.se/ staff/osten/egocentric](http://www.lingv.su.se/staff/osten/egocentric)
2. Dingare Sh. *The Effect of Feature Hierarchies on Frequencies of Passivisation in English*. August, 2001, [http //www.phil-fak.uni-duesseldorf.de/ summerschool2002/Aissen6.pdf](http://www.phil-fak.uni-duesseldorf.de/summerschool2002/Aissen6.pdf)
3. Есперсен О. *Философия грамматики*. Москва, 2002.
4. Бодягина О. *Полифакторный подход к выбору актанта на роль подлежащего*. Автореферат дисс. на соиск. у. ст. канд. филол. наук. Барнаул, 2003.
5. Osgood Ch. *Language, Meaning and Culture*. New-York, Westport, Connecticut, London, 1990.
6. Lutz W. Doublespeak In: *The Horizont Reader*. St. Martin’s Press, Inc., 1992, p. 401-418.